

ԻՄՔԱՆԳՐԱԿԱՆ

ԱՄԵՆԱՊԱՏՏԻՒ Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿ. ՆՇԱՆԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

1939 - 1944

Մարդեր կան, որոնք աւելի են իրենց համբաւէն, երկրորդ այդ անձնաւորութիւնէն, զոր շատ յաճախ կեանքի բերումներն ու տրամադրութիւնները մասնաւոր հաշիւներով մեզի կը հազցնեն։ Հոգեւոյ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկ. Նշանեան, համբաւէն աւելի, արժէք մըն էր, ժամանակին հետ զանակ առ զանակ շինուած՝ բայց նուրբ և անհերքելի։

Չունէր իր երկու նախորդ պատրիարքներու համբաւը, ոչ ալ անոնց հանրային ու զբաղան զործունէութեան լայն երեսները։ Հանգուցեալին կեանքը անցած էր առաւելաբար Ս. Աթոռոյ շրջանակին մէջ և անոր ծառայութեան ի սպաս։ սակայն կարելի է այժմէն իսկ ըսել թէ ստղտանքը պիտի չհամարձակի երբեք մօտենալ անոր անունին, և Երուսաղէմի պատրիարքներու պատմութեան նկարարահին մէջ, իր պատկերը պիտի մնայ միշտ պայծառ ու գեղեցիկ, այլապէս հաւասար իր նախորդներուն, որոնք եթէ իրենց մաքրին փառքովը և հմայքին մաքիսովը պայծառակերպեցին և հրապուրիչ ընծայեցին այս ժառանգութիւնը, Մեսրոպ Պատրիարքը իր յարատեւ ու հաւատարիմ ծառայութեամբ արի մշակը և բարի մատուակը եղաւ այս Աթոռին։

Արդարև Տիրով ծառայութեան նուիրուած իր աւելի քան կէս դարը, ինչպէս իր մահուան մէջ, այնպէս ալ իր մահէն առաջ, զինք արժանի էին ընծայած բովանդակ Ազգի և Միաբանութեան համակրանքին և գնահատանքին։

Հանգուցեալ Պատրիարքը զաւակն էր բարեպաշտ և ազնուական գերդաստանի մը։ Իր վաղամեռիկ ծնողաց և զինք որդեգրող պապուն կորուստնէն վերջ, պատանի Միհրանը ծնողաց սուգովը լեցուած, իր սփոփանքը կ'որոնէ մեր ամէնուն Մայր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սպասին մէջ, իբր ժառանգաւոր դալով Երուսաղէմ, ապա ուխտելով իր կեանքն ու ծառայութիւնը Ս. Յակոբեանց Աթոռին։

Եղած է ուսուցիչ և ապա երկար տարիներ Տեսուչ Ժառ. Վարժարանի, ու վարած ձեռնհասօրէն վանական պատասխանատու պաշտօններ իր սարկաւազութեան տարիներէն սկսեալ, և առաջին օրէն յայտնաբերած ուշադրաւ ձիրքեր։ Պաշտօնասէր, նախանձախնդիր և հաւատարիմ, սակայն քաղցր ու խաղաղասէր։ Խորշած է հոգևին կիրքէ և ծայրայեղութիւններէ, զիտակ թէ ամէն չափազանցութիւն կը պղտորէ մարդկային բարի տրամադրութիւններն ու առաքինութիւնները։

Օսմանեան Սահմանադրութիւնէն վերջ, կը բացուի իր կեանքին երկրորդ քաղաք և զործօն շրջանը։ Կը կարգուի պատուոյ ուղեկիր Իզմիրեան Սրբա-

զանի ի Կ. Պոլիս և ապա յէլմիածին ու հոն կը մնայ մինչև կաթողիկոսին վախճանումը, զաւագանակրի և քարտուղարի պաշտօնով: Մայր Աթոռոյ մէջ իր երկու տարիները զինքը սերելի ընծայած են էլմիածնի Միաբանութեան և հայ ժողովուրդին, շնորհիւ իր լուրջ և քաղցր բնաւորութեան և հոգեկան ու մտաւոր արժանիքներուն:

Երուսաղէմ վերադառնալէն յետոյ, իր հասուն մտքի և փորձառութեան բովանդակ թափով նուիրուած է Ս. Աթոռոյ կրթական և վանական գործերուն, իրեն Տեսուչ Վարժարանաց, Տպարանի և Ձեռագրաց Մատենադարանի:

Առաջին համաշխարհային մեծ պատերազմի շրջանին, Հանգուցեալ Սըրբազանի ներկայութիւնը Ս. Աթոռէն ներս՝ նախախնամական կը դառնայ, մէկ կողմէն հեռացնելով Աթոռին սպառնացող վտանգը, և մեզմեկով միւս կողմէն տնտեսական տագնապը վանքէն ներս և դուրս:

Պատերազմէն վերջ և Դուրեան Սրբազանի Պատրիարքութեան շրջանին, անոր մեծ աշակիցը կը հանդիսանայ կրթական, տնտեսական և վանական գործերու մէջ, մանաւանդ Դաւիթ Վրդ.ի մահով Լուսարարապետ ընտրուելէն յետոյ: Իր նախաձեռնութեամբ 1920 ին կը վերաբացուի Ժառանգաւորաց Վարժարանը և 1925 ին Տպարանը՝ Դուրեան Սրբազանի փափաքով: Գլխաւորաբար իր նախաձեռնութեամբ է որ 1928 ին կը կառուցուի Երուսաղէմի Սրբոց Թարգմանչաց երկսեռ նախակրթարանն ու վարժարանը:

Երուսաղէմը պէտք է ըսել թէ միակը եղաւ որ կրցաւ իր վրայ պահել նախապատերազմեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հմայքն ու ոյժը: Բախտը այդ դերին ընդունակ երեք մարդեր առաջնորդեց Սրբոց Յակոբեանց Գահուն: Ձեռք թարմացնել ծանօթ առաքինութիւնները Դուրեան և Գուշակեան Պատրիարքներու, բայց զիտեան և վստահաբար կրնանք ըսել թէ այդ մեծութիւններու կարգին նորոգ Հանգուցեալ Պատրիարքը ոչ միայն զօրաւոր կշիռ ունէր, այլ անոնց յաջողութեան՝ փորձ և զօրաւոր ազդակ: Ան եղաւ բոլոր մեծ ձեռնարկներուն մէջ զինք կանխող երկու պատրիարքներուն հետը և ներսը:

Եթէ Դուրեան Սրբազանի վախճանումէն վերջ, նորափետուր Միաբանութիւնը կրցաւ պահել իր հմայքը և շարունակել սկսուած գործը, այդ անոր համար՝ վանդի Մեսրոպ Սրբազան իրը խարխիս նորասկիզբ բոլոր ձեռնարկներուն, կը վարէր այդ ամէնը: Իր Պատրիարքական Տեղապահութեան շրջանին, Դուրեան Սրբազանի մահէն վերջ, յառաջ տարուեցան կարգ մը յիշատակելի ձեռնարկներ. անոնց մէջ ամէնէն կարևորները եղան՝ Կիւլպէնկեան ութ սաներու կուսակցոն քահանայ ձեռնադրութիւնը, Կիւլպէնկեան Մատենադարանի, Դուրեանաշէնի և կարգ մը ուրիշ շինութիւններու կառուցումը: Սակայն ամէնէն իմաստուն գործը Սրբազանի Տեղապահութեան օրով, Երուսաղէմի Պատրիարքութեան ընտրութեան վերաբերեալ Սահմանադրութեան և Միաբանական Կանոնի յօդուածներու փոփոխման գործն էր, որ այնքան լաւ և շրջահայեցողութեամբ մշակուեցաւ:

Իսկ թորգոմ Պատրիարքի ութ տարիներու շրջանին, եղաւ անխնայ գործակիցն ու խորհրդականը այս վերջնոյն, իրեն հմուտ վանական աւանդութեանց և անցեալ իրադարձութեանց ու մանաւանդ մէտը ներքին պատահական շար-

ժուճներուն, որոնք այս կարգի Հաստատութիւններու մէջ հազուադէպ չեն :

Համեստ չէ նոյնպէս Դուրեան և Դուշակեան կրթանուէր Պատրիարքներու օրով Ս. Աթոռոյ մէջ սկզբնաւորուած և բարգաւաճած կրթական շարժումին և արդիւնքին մէջ Հանգուցեալին բաժինը : Երկուքին զործակից, և նոր սերունդ մը հասցնելու ու ժամանակին պահանջները զոհանջելու նախանձաւոր, Հանգուցեալը եղաւ այդ գեղեցիկ շարժման և արդիւնքին խարիսխ ծառայող լաւագոյն ոյժը :

Կրթական այս բազմամեայ ու արժանաւոր արդիւնքէն դուրս, Հանգուցեալը տարիներով իբրեւ Լուսարարապետ ու ներքին վանահայր, բացառիկ յիշատակութեան արժանի դեր մըն է կատարած, առաջնորդելով Սրբոց Յակոբեանց զինուորեալ Միաբանութիւնը Սուրբ Տեղեաց իր դարաւոր պաշտօնի իրագործման : Անշուշտ դժուար է, ներսէն չեղողի մը համար դիրքութեամբ ըմբռնել այն գերազանց կարեւորութիւնը, զոր ունին Տնօրինական Սրբավայրերը, և առնոց մէջ մեր իրաւանց պաշտպանութիւնը Ս. Յակոբեանց Միաբանութեանը համար : Իմանալով բազմապիսի այն զոհողութիւնները որոնք եղած են և դեռ կ'ըլլան ամէն օր մշտնջենաւորելու և անկորուստ պահելու այդ սրբազան աւանդները ի փառս Աստուծոյ, Ս. Աթոռոյ և Ազգին : Այս տեսակէտով Մեսրոպ Երանշնորհ Պատրիարքը ազգային իրաւունքները արժեցնելու և զանոնք նախանձախնդրօրէն պաշտպանելու հաւատարիմ Միաբանը եղաւ, իբրեւ էն հմուտը Ս. Տեղեաց իրաւունքներուն և աւանդութեանց :

Իսկ Հանգուցեալ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկ. Նշանեան իբրեւ Պատրիարք այս դարաւոր Աթոռին, շարունակողը եղաւ այն ոգին զոր իր երկու մեծ նախորդները ստեղծած և արդիւնաւորած էին : Մինչև իր հիւանդութիւնը, ոչ մէկ նահանջ ըլլոր այն ճակատներուն վրայ, ուր զինք կանխողները զործեցին վստահութեանը մէջ ազգին և սիրոյն մէջ Միաբանութեան : Հակառակ դժնդակ հանգամանքներուն և պատերազմի մեծ աղէտին որոնք զուգահեռեցան Հանգուցեալ Պատրիարքի Գահակալութեան, ան իր պաշտօնավարութեան առաջին օրէն իսկ, Հաստատութեան կրթական և տնտեսական զործին մղում տալու համար ի մտի ունեցաւ իրագործումներ, որոնք դժբախտ իրադարձութեանց բերուածով մնացին անաւարտ :

Իր Պատրիարքութեան շրջանին վերանորոգուեցաւ Ս. Լուսաւորչի Եկեղեցին, գեղեցկացած ու պայծառազարդուած մեր դարաւոր ոճին մէջ . դժբախտաբար հակառակ բոլոր բարի կամեցողութեանց, կարելի չեղաւ տակաւին Սրբավայրին վայել նկարներով հանդերձել զայն : Թէև ծրագիր ու փափաք, սակայն ի յարգանս նոյնիսկ Հանգուցեալ Պատրիարքի յիշատակին, պէտք է ըսել թէ Ս. Աթոռը իմացական կեդրոնի մը հմայքին մէջ բարձրացնելու համար Մեսրոպ Պատրիարք ի մտի ունէր Հայ Երուսաղէմը ասպնջատունը ընելու հայ մտքի ամէնէն արժանաւոր աշխատակորներուն, որպէս զի, հոս, աղէտներէն խնայուած այս հոգեւոր ու ազգային ժառանգութեանը մէջ, տիրաբար մշակուէին Հայ Պատմութիւնը, Հայ Բանասիրութիւնը, Հայ Գրականութիւնը, Հայ Իմաստասիրութիւնը, կարճ՝ Հայ Արուեստը իր բոլոր կերպարանքներով : Որպէս զի իրականաբար և ամբողջանաբ Հայ Երուսաղէմի Յղացքը իր բոլոր կողմերուն մէջ :

Սակայն այս հեռահայեաց փափաքները չեն դադարած Միաբանութեանը ըլլալէ և կը սպասեն լաւագոյն օրերուն իրենց իրականութիւնը գտնելու :

Իր սրտին խօսող աշխատանքներէն մին էր Ձեռագրաց Մատենադարանի արդիացումը, հոն պահուած գանձերու հանրութեան սեպհականութեան վերածումը, լիակատար ուսումնասիրութեանց մէջ մեր ձեռագիրներու օգտագործումը կիւլպէսկեան Մատենադարանի կողքին :

Իր նոյնքան սրտառուչ փափաքներէն մին էր արդիացումը, ընդարձակումն ու կատարելագործումը Ս. Յակոբեանց Տպարանին, օժտելով զայն տողաշար մեքենաներով և բանալու գանձնք տպագրական լայն աշխատանքներու :

Կը վերլացնենք շարքը այս փափաքներուն, որոնք դժբախտաբար մնացին ծրագիր և երազ, և սակայն հակառակ իրենց այս նկարագրին, կը խորհինք թէ նուազ պէտք չէ կշռեն, քանի որ այսօրուան երազը վաղուան իրականութիւնն է :

Տխուր է անշուշտ փակել էջը կեանքի մը՝ մթին եղբրքի մը վրայ. անցնող տարին, տխուր տարի մը եղաւ, ինչպէս իրեն, այնպէս ալ բովանդակ Միաբանութեանը համար, և սակայն արդար պէտք է ըլլալ խոստովանելու թէ այդ բոլորը դուրս էին Հանգուցեալի մատչելիութենէն : Աղէտներ կան որոնք անխուսափելի են, և արտաքին չարիքին մէջ յաճախ բարիքի մը արմատը կրնայ զարգանալ :

Շատ բան ըրին իր նախորդները և ինքը, եթէ անոնք մեր փափաքներուն և ազգին սպասմանը մէջ ամբողջովին չիրագործուեցան, ատիկա չի նշանակեր թէ Միաբանութիւնը և իր պետերը թերացան իրենց կոչումին մէջ : Յաւիտենական է խօսքը, «Խորհուրդ մարդկան կամք Աստուծոյ» :

Այս բոլորէն վեր և այս բոլորին հետ սակայն, միակ իրողութիւնը որ կը մնայ, այն է թէ, Հանգուցեալը Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռին բարձրացաւ անվերապահ և միաձայն բաղձանքով մօէնուն, հազուադէպ պարագայ Հայ Երուսաղէմի պատմութեան մէջ, և ամէնուն արցունքին մէջէն առաջնորդուեցաւ իր յաւիտենական հանգիստը : Իր աննախնդրաց յուղարկւաւորութիւնը համազգային սիրոյ գերագոյն արտայայտութիւնն էր բոլոր անոնց կողմէ՝ որոնք զինք ճանչցեր ու սիրեր էին : Հայն ու Յոյնը, Լատինն ու Անկլիքանը, Գլախին և Ասորին, Մարոնին ու Հապէշը, Արաբն ու Հրեան, ամէնքը զուգուրանքով շրջապատեցին իր դագաղը : Սիրոյ և սուգի համատարած զգացումը տակաւին չէ ջնջուած Սուրբ Գաղաթիս մէջ իր մօտին, և թէ Ս. Յակոբեանց այս հինաւուրց Հաստատութեան նկատմամբ ամէնուն կողմէ յարգալից այս վերաբերմունքին մէջ աննշան չէ իր դերը և անձին արժանիքը :

Հանգուցեալը կը վայելէր անվերապահ համակրանքը Բրիտանական Իշխանութեան, Պաղեստինի Կառավարութեան և Երուսաղէմի բոլոր կրօնական յարանուանութեանց, շնորհիւ իր լուրջ, քաղցր և ուղղամիտ նկարագրին : Յոխորտ կեցուածք և ընդհանուր շահերու անընտել տրամադրութիւն միշտ օտար մնացին իր բարի հոգիին : Իր սրտին հեզ քաղցրութիւնը և մտքին բարեացակամ հաղորդականութիւնը սիրելի և յարգելի էին ընծայել զինք ամէնուն :

Այն խօսքը՝ թէ մարդուն դէմքն ու արտաքինը պատկերն են անոր հոգիին, լրիւ կը ճշմարտուէր նաև Հանգուցեալ և սիրելի Մեսրոպ Պատրիարքին վրայ :

Արցունք և օրհնէնք իր յիշատակին և խաղաղութիւն իր բարի հոգիին :

ԽՄԲ.